

УДК [37.015.31:17.022.1:13]:37.091.4(045)

**ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У ЛІТЕРАТУРНО- ПЕДАГОГІЧНІЙ
СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА**

Прокопович Л.С.

**SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN THE LITERARY AND PEDAGOGICAL
HERITAGE OF IVAN FRANK**

Prokopovich Lidiia

У статті порушено актуальну проблему духовно-морального виховання в сучасному суспільстві. Аналіз переконує, що Івана Франка хвилювали поняття «духовності» та «моралі», як орієнтації на вищі цінності. В статті аналізується низка праць у літературно-педагогічній спадщині Івана Франка, присвячених духовно-моральному вихованню, де автор акцентує увагу на християнстві, як сфері високих ідеалів, вказує на потенційні можливості народної словесної творчості і літератури. Аналіз тогочасних публікацій І. Франка дає підстави стверджувати, що духовно-моральне виховання дітей цілком залежить від гуманістичної спрямованості особистості педагога. Зроблено висновок, що мудрі настанови І. Франка і нині залишаються актуальними і затребуваними.

Ключові слова: *духовна криза, світогляд молодих людей, духовність, мораль, гуманістична спрямованість.*

The article raises the topical issue of spiritual and moral education in modern society. The causes of the phenomenon of spiritual crisis, which are currently being studied by sociologists, culturologists, psychologists, and educators, have been clarified. The reasons that currently distort the worldview of young people are highlighted.

The aim of the research is to characterize the spiritual and moral education in the literary and pedagogical heritage of Ivan Franko. The main research methods are descriptive and comparative.

The analysis shows that Ivan Franko was concerned about the concepts of "spirituality" and "morality" as an orientation towards higher values. The article analyzes a number of works in the literary and pedagogical heritage of Ivan Franko, dedicated to spiritual and moral education, where the author focuses on Christianity as a sphere of high ideals, points to the potential of folk literature and literature. The analysis of I. Franko's publications of that time gives grounds to assert that the spiritual and moral upbringing of children depends entirely on the humanistic orientation of the teacher's personality. It is concluded that the wise guidelines of Ivan Franko still remain relevant and in demand.

Key words: *spiritual crisis, worldview of young people, spirituality, morality, humanistic orientation.*

Сьогодні досить часто однією з проблем сучасності називають проблему духовної кризи. Деформуються духовно-моральні цінності, людина втрачає «духовну вісь особистості». Пояснюється це багатьма причинами: соціальними і природними катаклізмами, економічною кризою, військовими конфліктами, втратою ідеологічних орієнтирів, протистоянням регіонів, міжконфесійним протистоянням [1, с. 3]. Феномен духовної кризи останніми роками є предметом дослідження соціологів, культурологів, психологів, педагогів, одні з яких пов'язують кризу з деінтелектуалізацією сучасного суспільства, інші – з деформацією ціннісної орієнтації людини, втратою моральних імперативів. Зокрема, серед останніх, вітчизняні науковці П. Саух [1, 2], В. Кремень [3], І. Бех [4, 5], Г. Шевченко [6] та ін.

Не треба бути серйозним аналітиком, щоб відчутти трагізм того, що відбувається в сучасному світі. Важко не погодитись з американським філософом Ноамом Хомським, який,

говорячи про духовну кризу, застерігає, що ми сьогодні «на порозі катастрофи, найгіршої в історії людства» [7].

Яскравим прикладом духовної спустошеності стали відомі події з COVID-19 (Львів, Тернопіль, Полтава), жорстокість правоохоронних органів, бізнес на війні. Сьогодні вузький, примітивний прагматизм деформує світогляд молодих людей, адже «уява нашої молоді про успішну трудову діяльність (не без допомоги сім'ї, новоспечених «жоучів успіху», грантових експертів) зорієнтована на фантастично-обездушений спосіб життя» – зауважує П. Саух, – «Про ціну людського досвіду, загальнолюдських цінностей й милосердя загалом вже й не йдеться. Значна частина молоді категорично налаштована на заперечення авторитету батьків, авторитету дорослих, який завжди був імперативом виховання в усі часи, в усіх культурах і релігіях» [2, с. 24].

У зв'язку з цим логічно постає декілька питань: *Чим усе пояснити? Що робити?* Адже відповіді на ці запитання своїй літературно-педагогічній діяльності намагався ще дати І. Франко.

Франку І. належить особлива роль в осмисленні поняття «духовності» та «моралі», як орієнтації на вищі цінності. Моральне виховання письменник розглядав, як найважливіший чинник залучення молоді до духовних вершин.

Низку досліджень змісту духовно-морального виховання у літературно-педагогічній спадщині І. Франка здійснено у працях дослідників Л. Бондар [8], Т. Біленко [9], З. Гузара [10], В. Сулими [11].

Коли йдеться про моральне виховання особистості, то мається на увазі не стільки вироблення певних психологічних новоутворень, скільки збереження того, що закладено в дитину на генетичному рівні. «Дві речі наповнюють душу завжди новим і все сильнішим здивуванням і благоговінням, чим частіше і довше ми роздумуємо про них, – це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені», стверджував німецький філософ І. Кант. Отже, такий закон записаний у серці людини таємничою силою і вона впродовж століть та тисячоліть підкоряється йому.

Релігійні ідеали, як правило, найдавніші і найтриваліші, їхня історія нараховує не одне тисячоліття. І сьогодні вони слугують об'єднуючою орієнтувальною основою для мільйонів людей у світі. І. Франко розглядав християнство не як церковний культ, а як сферу високих ідеалів. Зокрема про це свідчать твори письменника «Сучасні досліди над Святим Письмом», «Легеда про Пілата», «Рука Івана Дамаскіна», «Святий Валентій».

Мислитель постійно відчував необхідність звернення до проблеми духовності як орієнтації на вищі духовні цінності, які дають змогу активно включатися в життя суспільства, самореалізуватися, самовдосконалюватися на основі духовно-моральних цінностей. Художник слова виступав за те, що вжитті кожен повинен керуватися певними моральними нормами і принципами. Адже мораль «вчить людину жити по-людському – вона завжди і скрізь керує її кроками, вона переробляє її звірячу природу, робить її м'якшою, ... здібною до щастя як внутрішнього (задоволення собою), але і суспільного, яке спирається на поєднанні праці усіх людей і на братській взаємній любові» [12, т. 45, с. 40].

Крізь призму віри І. Франка в Бога як Абсолют Любові й Добра потрібно розглядати суть духовно-морального виховання підростаючого покоління, яке нерозривно пов'язував із засвоєнням молоддю загальнолюдських ідеалів і цінностей: доброти, справедливості, чесності, милосердя, великодушності, людської, гідності тощо. Саме тому в багатьох творах, критикуючи тодішню систему освіти, що випускала у світ неосвічених ледарів, закликав виховувати людину, якій властиві «внутрішній спокій, сила і ясність переконань, чиста совість і боротьба, вічна боротьба проти темноти, фальші і дармоїдства» [12, т. 15, с. 58].

Мислитель вважає, що кожна людина, яка живе в суспільстві і тісно з ним пов'язана, «мусить виробити певні поняття про життя з людьми, про обходження з ними, то поняття про життя справедливості, правди, приязні та добра. Ці поняття є основою моральності, що є

предметом найвищої науки – етики. Етика вчить людину жити по-людськи, вона керує завжди і всюди її кроками» [12, т. 45, с. 39–40].

На думку І. Франка, колосальні потенційні можливості на школярів має народна словесна творчість та література. Читання і вивчення в дитинстві художніх творів, створених народом, на все життя укорінює в душі дитини любов дорідного слова.

Важливим засобом морального виховання дітей є знайомство з народною творчістю, українськими легендами, байками, народними казками, що втілювали ідеї перемоги добра над злом, правди над кривдою. Зокрема І. Франко вказував на важливе виховне значення байки: «Простенькі сільські байки, – підкреслював письменник, – як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюються у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті» [12, т. 20, с. 170].

Художня література насамперед повинна учить читача розпізнавати і любити добро і ненавидіти зло на землі, виховувати доброту, чесність, милосердя, формувати художні смаки. Особливу увагу звертав І. Франко на значення дитячої літератури для морального виховання молоді. Письменник особисто розробляв різноманітні жанри дитячої літератури: пісні, оповідання, казки, поеми. Його перу належать повчальні оповідання та казки: «Без праці», «Коли ще звірі говорили», «Коваль Басим», «Лис Микита». У статті «Байка про байку», передмові до книжки дитячих казок «Коли ще звірі говорили» митець наголошував про великий морально-виховний вплив дитячої художньої літератури.

Важливого значення для морального виховання дітей, особливо молодшого шкільного віку, мислитель надавав казці. З казки починається знайомство дитини зі світом літератури, світом людських взаємин. Моральні поняття (чесність, доброта) яскраво виражені в образах казкових героїв, закріплюються реальному житті і взаєминах з близькими людьми. Народна казка з її чудовою мовою, простотою викладу й правдою основної думки добре розвиває морально-естетичні почуття дитини. У ній ненав'язливо у досконалій художній формі з урахуванням дитячої психології втілені основні постулати народної моралі про добро і зло, про совість, честь і справедливість – зауважують М. Чепіль та Р. Вишнівський [13, с. 211]. Моральні за своєю суттю образи, проста і зрозуміла мова, особливо причинно-наслідкові зв'язки і явища, доступні розумінню дитини, – все це робить казку особливо цікавою, незамінним інструментом формування морально здорової особистості дитини. «Я бажав би, – зазначає І. Франко, – щоб наші діти в інтересі здорового і морального розвитку якнайдовше витали фантазією утім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно ясно і симпатії не потребують ділитися. Відси вони винесуть перші і міцні основи замилювання до чесноти, правдомовності і справедливості, а надто любов до природи і охоту – придивлятися близько її творам, прислухатися її таємній мові, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі просліджувати її великі загадки» [14, с. 221].

Значне місце у творчості І. Франка займає такий жанр літератури, як поезія. Поезія, «промовляючи не тільки до самого чуття, але й до розуму, розворушує всі наші духовні сили, розбуркує чуття і хоча просочується до душі, так сказати, крапля за краплею, та проте викликає образи безмірно виразніші, яркіші і лише тривкіші сліди в душі, ніж музика» – розмірковує письменник» [12, т. 20, с. 406]. В одному з листів до К. Попович письменник пише: «Поезія в наших часах перестала бути забавкою неробів, а стала великим ділом, горожаганською службою, вона повинна в найдосаднішій і найвищій формі висказувати найвищі змагання, сумніви, болі, розчарування інадії цілого віку, – повинне одушевляти і провадити покоління, кристалізувати все, що в їх життю і мислях було найкращого й найліпшого, і перераховували на науку і скріплення потомності. А спеціально у нас, русинів, поезія повинна бути великою часткою тої культурної поступової праці, до котрої ми всі покликані, до котрої всі ми рук прикладаємо» [12, т. 48, с. 406].

Франко І. розумів, що духовно-моральне виховання може ефективно здійснюватися тільки, як цілісний процес, який би відповідав нормам загальнолюдської моралі, організації

всього життя школярів: навчальної діяльності, міжособистісних стосунків. Моральне виховання, на думку І. Франка, – не заучування моральних норм чи бездумне вироблення звичок поведінки, воно активний життєвий процес взаємин діяльності, спілкування і подолання суперечностей, це процес постійних і систематичних рішень, виборів вольових зусиль на користь моральних норм, процес самовизначення і самоврядування на користь відповідно до них.

Аналіз тогочасних публікацій І. Франка дає підстави стверджувати, що духовно-моральне виховання дітей цілком залежить від гуманістичної спрямованості особистості педагога. Адже виховання залежить від особистого прикладу педагога, його поведінки, ставлення до вихованців, світогляду, ділових якостей, авторитету. І відтого, що вклав наставник в душу дитини у шкільні роки, залежатиме, як будуватиме учень свої стосунки з навколишнім світом.

Сучасна соціокультурна ситуація така, що суспільство втрачає смак до вищих духовних цінностей. За таких обставин виховання у зростаючого покоління міцного духовного підґрунтя є найактуальнішою проблемою для нашої освіти, а мудрі настанови І. Франка і нині залишаються актуальними і затребуваними.

Перспективу подальших досліджень в означеній сфері вбачаємо, зокрема, у вивченні питання пронаціональне виховання в літературно-педагогічній спадщині Івана Франка.

Список використаних джерел

1. Саух Ю. П. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія / Ю. П. Саух. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 381 с.
2. Саух Ю. П. Освіта перед викликами бездуховності: проблеми та шляхи подолання / Ю. П. Саух // Рідна школа. – 2020. – № 2-4. – С. 23–28.
3. Кремень В. Г. Духовність і цінності буття людини / В. Г. Кремень // Горизонт духовності виховання: колективна монографія. The Horizon of Spiritualite of Education: collective monograph / уклад. Йонас Кевішас, О. М. Отич. – Вільнюс: Suvedra, 2019. – 584 с.
4. Бех І. Д. Ключовий імператив нашої молоді / І. Д. Бех // Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spiritualite of Education: collective monograph / уклад. Йонас Кевішас, О. М. Отич. – Вільнюс: Suvedra, 2019. – 584 с.
5. Бех І. Д. Духовна особистість в контексті освітніх викликів / І. Д. Бех // Рідна школа. – 2019. – № 1. – С. 3–7.
6. Шевченко Г. П. Духовність особистості у вимірах культури, виховання та освіти: вибрані наукові статті / Г. П. Шевченко. – К.: Педагогічна думка, 2017. – 210 с.
7. Ноам Хомський. Мы на пороге катастрофы, худшей в истории человечества. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://Zahav.ru/Articles/14285/noam_homsky_mi_na_porog_katastrofi_hudshei_v_istori/24.06/2020.
8. Бондар Л. Іван Франко – атеїст чи євангеліст / Л. Бондар // Новы Сад: Сербсько-укр. товариство. – 2006. – С. 137–147.
9. Біленко Т. Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко: Міркування про «квестію соціальну» / Т. Біленко // Наукові записки ДДПУ ім. Івана Франка. Філософія. – Дрогобич: РВВДДПУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 21. – С. 95–107.
10. Гузар З. П. «Туга за святим»: Образ молитви у творах Івана Франка / З. П. Гузар // Слово і час. – 2007. – № 6. – С. 71–75.
11. Сулима В. Наукове художнє осмислення Біблії у творах І. Франка / В. Сулима // Біблія і українська література. – К.: Освіта, 1998. – С. 232–252.
12. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. / І. Я. Франко. – К.: Наук. думка, 1976 – 1984.
13. Чепіль М. «Яка молодь, таке й майбутнє народу» / М. Чепіль // Іван Франко про освіту й виховання: монографія. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. – 420 с.

14. Франко І. Я. Педагогічні статті і висловлювання / І. Я. Франко. – К.: Рад школа, 1960. – С. 221.

References

1. Saukh, Yu. P. 2012. *Suchasna osvita: portret bez prykras [Modern education: a portrait without ornaments]*. Zhytomyr: Publishing house of ZhsU named after I. Franko.
2. Saukh, Yu. P., 2020. Osvita pered vyklykamy bezdukhovnosti: problemy ta shliakhy podolannia [Education before the challenges of spirituality: problems and ways to overcome]. *Native school*, 2-4, pp. 23–28.
3. Kremen, V. H. 2019. Dukhovnist i tsinnosti buttia liudyny [Spirituality and values of human existence]. In: Kevishas Jonas, Otic O. M. comp., 2019. *The Horizon of Spiritualite of Edycation*. Vilnius: Suvedra.
4. Bekh, I. D. 2019. Kliuchovyi imperatyv nashoi molodi [The key imperative of our youth]. In: Kevishas Jonas, Otic O. M. comp., 2019. *The Horizon of Spiritualite of Edycation*. Vilnius: Suvedra.
5. Bekh, I. D., 2019. Dukhovna osobystist v konteksti osvitnikh vyklykiv [Spiritual personality in the context of educational challenges]. *Native school*, 1, pp. 3–7.
6. Shevchenko, H. P. 2017. *Dukhovnist osobystosti u vymirakh kultury, vykhovannia ta osvity: vybrani naukovi statti [Spirituality of personality in the dimensions of culture, upbringing and education: selected scientific articles]*. Kyiv: Pedagogical thought.
7. Noam, Khomskiyi. My na porohe katastrofy, khudshei v ystoryi chelovechestva [We are on the verge of a catastrophe, the worst in the history of mankind]. Available at: https://Zahav.ru/Articles/14285/noam_homsky_mi_na_porog_katastrofi_hudshei_v_istori/24.06/2020.
8. Bondar, L. 2006. Ivan Franko – ateist chy yevanhelist [Ivan Franko is an atheist or evangelist]. *New Garden: Serbian-Ukrainian. company*, pp. 137–147.
9. Bilenko, T., 2008. Mytropolyt Andrei Sheptytskyi ta Ivan Franko: Mirkuvannia pro «kvestiiu sotsialnu» [Metropolitan Andrei Sheptytsky and Ivan Franko: Reflections on the "Social Quest"]. *Scientific notes of DSPU named after Ivan Franko. Philosophy*, 21, pp. 95–107.
10. Huzar, Z. P., 2007. «Tuha za sviatym»: Obraz molytvy u tvorakh Ivana Franka ["Longing for the saint": The image of prayer in the works of Ivan Franko]. *Word and time*, 6, pp. 71–75.
11. Sulyma, V. 1998. Naukove khudozhnie osmyslennia Biblii u tvorakh I. Franka [Scientific artistic understanding of the Bible in the works of Ivan Franko]. In: *Bible and Ukrainian literature*. Kyiv: Education.
12. Franko, I. Ya. 1976 – 1984. *Zibrannia tvoriv: u 50-ty t [Collection of works: in 50 volumes]*. Kyiv: Nauk. opinion.
13. Chepil, M. 2016. «Iaka molod, take y maibutnie narodu» ["As young people, so is the future of the people"]. In: *Ivan Franko on education and upbringing*. Kyiv: Slovo Publishing House.
14. Franko, I. Ya. 1960. *Pedahohichni statti i vyslovliuvannia [Pedagogical articles and statements]*. Kyiv: Soviet school.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>